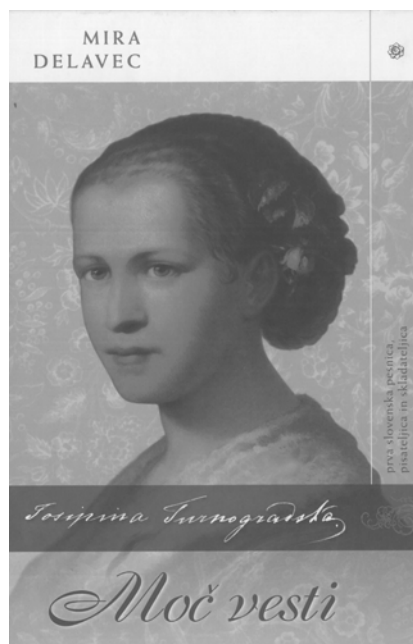

Ocene in poročila

Mira Delavec, Moč vesti. Josipina Turnograjska, prva slovenska pesnica, pisateljica in skladateljica. Založba Primus, Brežice, Ljubljana, 2009, 389 str., ilustr.

Monografija o prvi slovenski pisateljici, pesnici in skladateljici Josipini Urbančič Turnograjski je presenetljiva, tu in tam v svoji drugačnosti celo šokantna.

Knjigo, ki je nastala kot nadaljevanje po stanovskih zapletih uspešno opravljenega doktorata slovenistke in zgodovinarke dr. Mire Delavec, jemljemo 'trenirane' bralke in bralci v roke kot monografijo o prvi slovenski pesnici, pisateljici in skladateljici, Josipini Urbančič Turnograjski (1833–1854). In doživimo ob tem pravo presenečenje; delo je namreč korenit in neizmerno pogumen odstop od utečene strokovne prakse pisanja literarnozgodovinskih monografij na Slovenskem. Tako korenit, da se tega tu in tam ustraši sama avtorica, ki skuša skozi moteče odmike (npr. posamostaljene oblike svojilnih pridevnikov iz lastnih imen: npr. »Pesjakova«, »Pajkova« – kar je tudi sicer dilema slovenistk in slovenistov) slediti naučenim in ponotranjenim kanonom slovenistike. Le-ta je, tako po svojem izvoru kot po obvladovanju stroke izrazito »moška« disciplina. Kot taka je razglasila slovensko literarno ustvarjalnost kot ključno v procesu emancipacije slovenstva in oblikovala stereotipni lik slovenskega literarnega ustvarjalca – moškega, čigar ustvarjalni zastavki bistveno presegajo (sicer ne nepomembne) osebne. Ustvarjalke in sopotnice so bile ne le zaradi razlike v spolu, ampak tudi zaradi razlike v življenjskih izkušnjah in socialni pripadnosti ob takem vrednotenju seveda postavljene ob stran, v najboljšem primeru med draperijo. Namesto resnih, enakovrednih literarnokritičnih vrednotenj jim je bilo dodeljeno mesto zgodovinske scenerije, pikantitete, ki naj podčrtuje izjemnost in nacionalno pomembnost literarnih sodobnikov. Mira Delavec postavi v ustaljeno znanstveno naracijo obravnave prvih slovenskih literatov korenit rez. Predvsem tako, da si

vzame pravico uporabe govora, ki je drugačen, ki je »ženski«. Ki je, za razliko od »racionalnega« in znanstvenega, izrazito in zavestno »oseben« in znanstven.

Avtorica že takoj na začetku oblikovalsko vzorno urejene knjige nedvoumno sooči bralko in bralca z dejstvom: pisanje, ki je pred nami, je v svojem temeljnem in nezakritem izhodišču kar se da osebno. V monografijo nas uvede, pripusti skozi – tako po formi kot vsebini – osebnoizpovedno pesem in pismo Josipini Turnograjski. Josipino Turnograjsko razume ne le kot objekt svojega raziskovanja, ampak jo čuti kot subjekt osebne identifikacije, kot osebnost, ki ji je nazorsko blizu in ki ji v vsakdanu sedanjika pomeni pomembno referenčno točko. In tisto, kar je ob tem res izjemno, je, da to povsem nedvoumno tudi zapiše. Pismo, naslovljeno *Draga Josipina*, v stilu in z motivi povzema Josipinin čas pozne romantike in kot tak predstavlja ključ, kako brati, predvsem pa kako razumeti celotno besedilo. Monografija tako ni le hommage prvi slovenski literarni ustvarjalki, ampak je tudi poravnava starega dolga literarnozgodovinske stroke.

Oba »sporna« teksta sta formalno postavljena zunaj okvirov monografije; zarezata med njima in monografijo predstavlja (le) formalno mejo med osebnim in znanstvenim pristopom, vendar tako, da prvi nedvoumno, jasno uvaja in pogojuje drugega. V sami monografiji se avtorica strogo podreja vsem postopkom, ki delo kvalificirajo kot znanstvenokritično. V *Predgovoru*, ki predstavlja prehod od osebno angažiranega zastavka k znanstvenemu raziskovanju, Mira Delavec jasno razkriva subjektivna, celo intimna ozadja vsakršnega (tudi) raziskovalnega ustvarjanja.

Sledita kratki recenziji dveh ključnih spremljevalcev raziskovalnega dela dr. Mire Delavec: ddr. Igorja Grdine, prvega in nesojenega mentorja avtoričinega doktora, in dr. Katje Mihurko Poniž, danes na Slovenskem nedvomno najplodovitejše raziskovalke literarne ustvarjalnosti avtoric na Slovenskem.

Monografija je razdeljena v tri »knjige«: *Moč vsakega naroda je v umetnosti besede* (13–55), *Svobodna Slavljanka* (57–229) in *Najlepši šopek slovenskih »povestic«* (231–363). Največji del monografije je namenjen objavi celotnega ustvarjalnega opusa Josipine Turnograjske, pesniških, proznih in glasbenih del.¹ Tretja »knjiga« monografije prinaša prvo skupno objavo vseh osemintridesetih proznih del Josipine Turnograjske in je izpolnitev njene »dolgo pričakovane želje« (str. 233). Pri prepisu besedil se je Mira Delavec »strogo držala izvornika« (233). Vsakemu diplomatičnemu prepisu literarnega teksta avtorica dodaja še prepis taistega besedila, ki vsebuje popravke, sugestije najpogosteje Josipininega mentorja, Lovra Pintarja, redkeje Lovra Tomana, opremljenega s kritiko in komentarji. Pri objavi Josipininih besedil je avtorica dosledno sledila sodobnim smernicam, ki veljajo za tovrstne objave.

V drugi »knjigi«, ki jo sicer avtorica monografije označi kot »zgodovinski oris

¹ Korespondenco Josipine Turnograjske, ki vsebinsko dopolnjuje našo vednost o prvi slovenski besedni ustvarjalki, je avtorica objavila že leta 2004 v delu *Nedolžnost in sila: življenje in delo Josipine Urbančič Turnograjske* (1833–1854); Kranj. Z obema deloma je Mira Delavec tako rekoč »izveninstitucionalno« umestila Josipino Turnograjsko med elito slovenskih literarnih ustvarjalcev, ki so našli mesto znotraj zbirke *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, zbirke, v katero se je do sedaj uspelo »legalno« prebiti le eni avtorici, Zofki Kveder (ur. Katja Mihurko Poniž).

časa na gradu Turn in v njegovi okolici ter predstavitev življenjske poti Josipine Turnograjske« (8), je večina prostora namenjena objavi, analizi in interpretaciji Josipininih pesniških, proznih in skladateljskih del. V njej najdemo torej prvo literarnozgodovinsko analizo celotnega ustvarjalnega opusa Josipine Turnograjske. Prve objave vseh (tj. treh) pesmi na istem mestu dopolnjuje tako zgodovinsko-kritična kot retorično-verzifikacijska analiza. V tem delu monografije se prvič srečamo z objavo in analizo Josipininih glasbenih del; »Josipina Urbančič Turnograjska je prva slovenska skladateljica,« (219) nedvoumno zapiše Mira Delavec. Bila je skladateljica, uglasbljevalka napevov in izvajalka na klavirju in njeno mesto v zgodovini slovenske glasbene ustvarjalnosti določa predvsem to, »da je bila prav ona tista mlada dama, ki je prva stopila na področje skladanja, ki je do tedaj veljalo zgolj za moško domeno« (227).

Analiza, interpretacija in objava ustvarjalnega opusa Josipine Turnograjske so postavljene v širši kontekst časa in razvoja literarne ustvarjalnosti tako na Slovenskem kot (kolikor je to potrebno) v širšem prostoru. Josipina je kot ustvarjalka postavljena v sam začetek razvoja slovenske (posvetne) literature in po sosledju časa je prva v liniji slovenskih pisateljic. S tem ko avtorica monografije postavi ne le svojo junakinjo, Josipino Turnograjsko, ampak tudi njeni naslednici, Pavlino Pajk in Luizo Pesjak, na širši evropski literarnozgodovinski zemljevid, nas opozori na značilnosti in drugačnosti vstopa slovenskih literatinj v komajda razvijajoči se slovenski (posvetni) literarni prostor. Slovenski literaturi je stereotipno pripisana prav posebna, skorajda mitska vloga pri (pre-)oblikovanju ljudstva v narod; predvsem skozi jezik in literarno ustvarjanje naj bi se gradila posebna, razlikovalna slovenska nacionalna identiteta in ob njej (in skozi njo) nosilni družbeni sloj, meščanstvo. Nosilci procesa modernizacije pri nas so po svojem poreklu pripadali tedanji slovenski socialni večini – kmetstvu –, in to prej revnemu kot premožnemu. Nekateri od njih so si prizadevali tovrstne sledi tako ali drugače, bolj ali manj spretno, tudi zabrisati. Njihovo, pogosto prostočasno, literarno ustvarjanje v slovenščini je imelo nedvoumno tudi primesi osebne uveljavitve oz. utrjevanja doseženega družbenega statusa v spreminjajoči se družbi novega meščanskega imagea.

Prve slovenske literatinje pa so imele drugačne socialne korenine; tako kot njihove sestre v drugih evropskih državah so po pravilu pripadale meščanstvu. Razlika v socialnem izvoru slovenskih literatinj in literatov je pomembna za razumevanje percepcije in vrednotenja njihovega ustvarjalnega dela tako v času njihovih življenj kot kasneje znotraj literarne zgodovine. Vse tri ustvarjalke, Josipina, Pavlina in Luiza, nas danes lahko presenečajo s svojo samozavestjo, pogumom in vztrajnostjo. Presenečajo predvsem, ker jih najpogosteje razumemo skozi retrogradno in stereotipno predstavo o ločenosti in podobi spolov v meščanski družbi. Vendar si ob branju literarnih besedil, ki so jih zapustile in večinoma tudi objavile (to še v najmanjši meri velja za Josipino), ob branju njihove korespondence (to še posebej velja za Josipino) in ob poznavanju osebnih življenjskih zgodb moramo priznati, da omenjene dame nikakor niso bile pohlevne in skromne »piške«, neizrazite in nepomembne spremljevalke slovenskih literarnih veljakov 19. stoletja. Svoja literarna

dela so spoštovale do te mere, da po opravljeni »vajeniški« dobi niso bile več pripravljene sprejemati zunanjih, »moških« intervencij v svoje tekste (to velja celo za Josipino, ki je umrla zelo mlada); cenile do te mere, da svojih besedil niso bile pripravljene prodajati pod njim razumno ceno (primer Luize in njenega *Beatinega dnevnika*); na svoje pisanje in objavljanje so vezale tudi lastno eksistenco in eksistenco svojih družin (to sicer ne velja za Josipino, toliko bolj pa za Luizo in delno za Pavlino). Za te meščanke je bilo samoumevno, da so javno nastopale pod svojim imenom, da so se bile pripravljene javno izpostaviti z lastnimi pogledi in stališči.

Socialni izvor prvih slovenskih literatinj lahko povežemo tudi z – za slovenske razmere – unikatnostjo, posebnostjo izbora literarnih žarnov; nabor žanrov v slovenski literaturi so, kot poudarja Mira Delavec (52–53), obogatile predvsem s tistimi, ki so po svojem izvoru tipično meščanski (družinski, ljubezenski, ženski) in ki bi bili pri nas brez njih dostopni le v prevodih. Da so sodobniki in kasnejši literarni ocenjevalci to dejstvo prezrli ali ga označili celo kot hibo, je prav tako mogoče povezati ne le z razliko v spolu, ampak z razliko v socialnem izvoru in nazorski pripadnosti.

Josipina Turnograjska nas danes lahko očara predvsem s svojimi literarnimi junakinjami in ne toliko s svojim primatom, osebno lepoto, romantično in tragično življenjsko zgodbo, kar je sicer najbolj navduševalo njene sodobnike in kasnejše omenjevalce. Njene junakinje so pogosto nosilke ključnih idej in tem literarnega besedila in so nosilke vrlin, ki so jih stereotipno pripisovali moškim in dodajali moškim literarnim junakom: svoboda (*Svobodoljubna Slavljanka*), pogum, zvestoba (*Zvestoba do smerti*), junaštvo, voditeljske sposobnosti (*Marula*), odločnost, bistrost, razumnost (*Katarina, ruska cesarica*), požrtvovalnost, odgovornost (*Rožmanova Lenčica*). Ob tem bi bilo napačno brati Josipino Turnograjsko kot borko za pravice žensk, kot to danes počnejo nekateri literarni zgodovinarji. Pri Josipini, ženski sredine 19. stoletja, je najbolj fascinantno in pomenljivo prav dejstvo, da so pri njej junaštva žensk opisana kot samoumevna in da za njimi ni spolno angažiranega zastavka. Njene junakinje so vse lepe, mlade, ženstvene in hrepenijo po »ženskih« usodah: miren dom, ljubeči mož itd. Tisto, kar jih postavi v za ženske neobičajne situacije in v »neženstvena« ravnanja, je sila usode, položaj, ki presega posameznika in ki terja jasne, hitre odločitve in osebne zastavke. In v tem, za Josipino Turnograjsko, razlika med spoloma ni pomembna in odločilna: moški in ženske so nosilci vrlin in akterji junaških dejanj. Človek in njegov značaj, ne spol, je pomemben. Preobrazbe njenih junakinj so le zunanje, del kulturne scenarije spola: vojaška oprema, orožje, speti lasje, navdihnjene besede, ki budijo v množicah pogum, odvržen nakit itd., in ženska prevzame mesto manjkajočega, umrlega, omahujočega, boječega itd. moškega. Preobrazba spolne vloge iz ženske v moško ne vzbudi v literarnem okolju Josipininih zgodb nikakršnih konfliktov, celo nasprotno: v njenih »ženskih« zgodbah preseneča popolna ignoranca spolnih stereotipov, ki se nanašajo na sposobnosti in socialne vloge spolov. Ženske Josipine Turnograjske, oblikovane desetletja pred začetkom prvega vala ženskega gibanja v Evropi, so v svoji moči in svobodi nedvomno fascinantne in v slovenski literaturi izjemne.

Ta drugačnost, izjemnost njenih junakinj je bila v pisanjih o Josipini Turnograjski seveda spregledana. V najboljšem primeru je bila v svojem in kasnejših časih brana v kontekstu – retrospektivno gledano – najbolj izpostavljene narodnostne ideje, znotraj katere je ideja spola razumljena kot apel k večji narodnostni/slovenski angažiranosti (tudi) žensk za narodno stvar. Kasneje, ko je ideja slovenskega naroda dobila jasne podobe in legitimiteto, postane Josipina Turnograjska nepomembna »opeka« v gradnji te stavbe. Postala in ostala je prej ko slej zapisana v kronike slovenske literature kot »lepo, nadarjeno dekle« (209), z zanimivim, vsečno tragičnim življenjepišom, okras v slovenski literarni liniji. Vse do znanstvenega in osebnega angažmaja raziskovalke Mire Delavec.

Sabina Ž. Žnidaršič

Ervin Dolenc, Med kulturo in politiko: kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnima vojnama. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2010, 335 str. (zbirka Razpoznavanja – Recognitiones ; 11).

Inštitut za novejšo zgodovino je v svoji zbirki Razpoznavanja – Recognitiones (št. 11) izdal delo žal prezgodaj preminulega priljubljenega kolega, znanstvenega svetnika dr. Ervina Dolenca. Njegovo znanstvenoraziskovalno področje zajema kulturno zgodovino na Slovenskem z uvodnimi orisi od druge polovice 19. stoletja do prve polovice 20. stoletja. Največ tehničnih raziskav in poglobljenih analiz je posvetil zlasti problematiki v slovenski kulturi prve polovice 20. stoletja. V omenjeni knjigi so prikazani procesi v kontekstu evropskih in posebej slovenskih, jugoslovanskih razmer, tako idejna, politična in kulturna razhajanja, pa tudi zблиževanja slovenskih izobražencev, posebej t. i. kulturnikov.

Spremna beseda znanstvenega svetnika dr. Jurija Perovška izčrpno in pregledno predstavi Dolencčev znanstvenoraziskovalni opus, njegove dosežke in pomembnejše nastope na znanstvenih srečanjih tako doma kot v tujini. Poleg tega oriše tudi njegovo drugo delo, tako npr. vzgojno-pedagoško, skoraj petnajst let v okviru Komisije za delo zgodovinskih krožkov pri Zvezi prija-

